

مسجد اکبریه:

مسجد اکبریه در قسمت جنوب غربی میدان چهارپادشاه و در حدود ۴۰۰ متری آن واقع شده است. این مسجد در محل گانبه و در نزدیکی محله پرده سر و همچنین درست در مقابل امامزاده سید ابراهیم جای دارد.

رابینو در مورد آن می نویسد: (تاریخ گیلان - خمایی زاده - ص ۳۴۷)

« مسجد اکبریه در سال ۱۲۳۹ هجری قمری به وسیله حاجی علی اکبر حاکم لاهیجان بنا شده است در صفحه ای از مرمر تاریخ بنای این ساختمان ضمن یک رباعی نشان داده شده است. مسجد دارای سه گنبد مجلل است و تاکنون به اتمام نرسیده است.» و بعد ذکر می کند که این مسجد به علت سعایت حاکم از جانب دشمنان نزد شاه که او را متهم به ساخت کاخ نموده بودند ناتمام ماند و گرنه یکی از مساجد و بهترین مسجد گیلان به شمار می رفت.

محمد مهدوی لاهیجانی در کتاب جغرافیایی گیلان درباره آن نوشته که این مسجد به مسجد اباصوفیه شبیه است و برای مدرسه برای طلاب علوم دینی است.

با توجه به گفته های یاد شده و بررسی تزئینات بیرونی از قبیل آونگ های قسمت شرقی و تزئینات کنگره ای چلیپاشکل احتمالاً حساسیت هایی را در آن دوره برانگیخته که منجر به سعایت از حاکم نزد شاه شده است. بنای مسجد و وضوخانه کناری ابعادی $۱۷/۳۰ \times ۳۷$ متر دارند.

شبستان:

شبستان مسجد با ابعادی در حدود ۲۵×۱۶ متر، دارای ۴ فیلیپای بزرگ در وسط می باشد که استحکام خاصی به گنبدهای شبستان و سقف بنا می بخشند. ابعاد $۱/۴۵ \times ۱/۶۵$ متر بوده و فاصله آنها از یکدیگر و با نیم فیلیپاهای شمالی و همچنین دیوار جنوبی اطراف محراب با کمی

اختلاف ۶/۳۰ متر می‌باشد. همچنین فاصله بین فیلپاها وسط شبستان با نیم‌فیلپاهای دیوارهای شرقی و غربی طاق‌هایی به صورت جناقی و از نوع «پنج‌اوهفت» زده شده تا از این طریق وزن سنگین سربندی بنا و گنبد‌های شبستان را به این فیلپاها و از آن جا به زمین انتقال بدهند. و برای تبدیل فضای چهارگوش بین فیلپاها که به صورت مربع یا مستطیل شکل می‌باشند رسمی‌بندی شده است. طاق‌های جناقی جانبی و متصل به نیم‌فیلپاها کوتاه‌تر از طاق‌های جانبی میانی هستند و ۷/۳۰ متر ارتفاع دارند. نیمه‌فیلپاهای جانبی ۱۰۰ سانتی‌متر عرض و ۱۶۵ سانتی‌متر طول دارند.

در فضای شبستان مابین فیلپاها و دیوارها سه گنبد بزرگ در وسط شبستان و شش گنبد کوچک در دو طرف گنبد‌های بزرگ جای گرفته‌اند که فضای سقف شبستان را می‌پوشاند. ارتفاع گنبد‌های بزرگ میانی ۱۱ متر و ارتفاع گنبد‌های کوچک جانبی ۹/۳۰ متر تا کف شبستان می‌باشد. پایین فیلپاها از ارتفاع ۱۰۰ تا ۱۱۰ سانتی‌متر کاشی‌کاری است. کاشی‌های ازاره ستون‌ها بعضاً جدید و ارتفاع آن‌ها متفاوت است. در دیوارهای شمالی شبستان دو نیم‌ستون چسبیده به دیوار قرار دارد که در راستای فیلپاهای چهارگانه وسط جای گرفته‌اند. در دیوارهای شرق و غرب نیز دو نیم‌ستون قرار دارد که باز هم به موازات فیلپاها قرار گرفته‌اند. ازاره دیوارهای شرق و غرب از ۸۷ تا ۹۳ سانتی‌متر و دیوار شمالی هم به همین اندازه است ولی ازاره‌ی جنوب و دور محراب جدید هستند. نقش کاشی‌ها گل و بوته‌های اسلیمی و به رنگ‌های لاجوردی، سبز، زرد، قهوه‌ای تیره، سیاه و قرمز می‌باشد. کاشی‌ها دارای ویژگی‌های کاشی‌کاری قاجار به خصوص رنگ زرد می‌باشند و کلاً این نقوش به بنا جلوه‌ای زیبا داده‌اند.

محراب در قسمت میانی ضلع جنوبی جای گرفته و ابعاد آن در قسمت دهانه محراب ۲۱۰، عمق آن ۱۳۰ و ارتفاعش ۵۲۰ سانتی‌متر است. کف محراب ۷ سانتی‌متر از کف شبستان پایین-

تر است. کف محراب ۷ سانتی متر از کف شبستان پایین تر است. عرض قسمت کاشی کاری محراب ۲۷۵ سانتی متر و ارتفاع کاشی کاری دور محراب ۵۶۰ سانتی متر است. در ارتفاع ۳۹۲ سانتی متر داخل محراب در دور نوار کاشی سبزرنگ عباراتی از آیات قرآنی از «الله نور السموات و الارض مثل نوره کمشکوه فیها - تا ... - الله بکل شیء علیم» نگاشته شده است. عرض دو نوار یاد شده ۳۰ سانت است. حاشیه بیرونی محراب ۳۲ سانتی متر است که با نوار رنگی سیاه و زرد که در دو طرف نقش اسلیمی گل و بوته که از درون گلدانی از بالای ازاره‌ی کاشی کاری شروع و تا قسمت بالای کاشی کاری محراب ادامه می‌یابد. در دو طرف نوک فیل‌گوش سوره قدر نوشته شده که از «انا انزلنا فی لیلہ القدر - تا ... - من الف شهر» در سمت راست و در سمت چپ «تنزل الملائکة والروح... تا آخر سوره» نوشته شده است. در بالای نوک طاق نیز «بسم الله الرحمن الرحیم» و در پایین آن بصورت کوچکتر «تقدیمی حاج عبد الله یزدان» نگاشته شده است. بالای محراب پنجره‌ای با طاق جناقی وجود دارد. فضای داخل محراب هم نقش گل و بوته کاشی کاری آن جدیدتر است. در دو طرف محراب طاقچه‌هایی قرار دارد که بالای آن‌ها پنجره‌هایی مستطیل شکل قرار دارند. بعد از این طاقچه‌ها به سمت دیوارهای جانبی دو درب چوبی در دیوار جنوبی تعبیه شده که دهانه آن ۱۸۰ و ارتفاع ۳۷۰ سانتی متر تا نوک جناقی شکل آن می‌باشد. درب‌ها ۲۲ سانتی متر از کف شبستان بالاتر جای دارند. پشت درب‌ها اتاق‌هایی انبارمانند با طاق هلالی شکل و با طول ۱۸۰ سانتی - متری قرار دارد. بعد از این اتاق‌ها باز هم طاقچه‌هایی با ابعاد ۲۰×۷۵×۲۱۰ سانتی متر قرار دارد. بالای درب‌های یاد شده باز هم طاق‌هایی جناقی زده‌اند. با توجه به بسته بودن و دیوار داشتن این فضاها معلوم نیست پنجره‌ها به کجا گشوده می‌شدند. در قسمت شرقی شبستان سه درب که به فضای میان فیلیپاها راه می‌گشایند قرار دارند که به ترتیب از جنوب به شمال دارای

ابعاد ۳۰۳×۱۸۸ و ۲۹۵×۱۹۰ و ۳۲۰×۱۹۰ سانتی متر می باشد. مابین دربها و نیمه فیلپاها را

پنجره هایی با ابعاد ۲۳۰×۱۲۰ سانتی متر به خود اختصاص داده اند.

در دو طرف نیمه فیلپاها طاقچه هایی تعبیه شده است که ابعادی نامنظم، ولی تقریباً با عرض

۷۵ سانتی متر دارند. درون این نیمه فیلپاهای این قسمت و در داخل به ابعاد ۲۰۰×۷۴ سانتی متر

کتیبه ای سنگی نصب شده است. که در آن به سال ساخت و سازنده بنا اشاره شده است.

قسمتی از کتیبه گویا در سال های گذشته، در حین دزدی شکسته و ربوده شده است.

عهد فتحعلی شاه شهریار عجم	طراز افسر کاوس و زیب مسندجم	شه نشی که پی خاکبوس در گه او
قد سپهر زبدو وجود آمده خم	حریم حرمت او را همال می جستم	فتاده و هم در اندیشه حریم حرم
فکنده شمسه چترش چه بر زمین پرتو	گشوده رأیت عدلش چو در زمان پرچم	ظلام ظلم پیوشید روی از گیتی
لوای جور نگو نسا ر گشت در عالم	زمین در گه او هست بوسه گاه ملوک	رواق حضرت او گشت سجده گاه ام
ز طوق طاعت او کرده اند زیب رقاب	بطوع تا جوران ترک و تازی و دیلم	سپهر جاه علی اکبر آن که از نامش
بود علو و بزرگی ممهد و محکم	به یمن و یسر جهانش در یمن و یسار	که آفتاب نوال است و آسمان کرم
بریده داد وی از صعوه مخلب شاهین	شکسته عدل وی از گرگ پنجه ضعیفم	زینش حادثه هر جاکه شد دلی مجروح
نهاده لطف دل آسای او به آن مرهم	کنم چگونه ز کیفیتش بیان کامد	کفش به گاه کفایت فزون کیف و زکم
کمند فکر بقصر نوال او نرسد	بلی بچرخ برین کی توان شد از سلم	به حکم خسرو عادل به شهر لاهیجان
فراز مسند فرماندهی نهاده قدم	بذات کعبه بجان مدینه علم	و زآن مدینه علم آمده است بیش نه کم
بنا نهاده چنین مدرس و چنان مسجد	که این مدینه علم است و آن حریم حرم	چه مدرس آمده خاکش چو عنبر سارا
چه مسجد آمده آبش چو کوثر و زمزم	چم خاک عالم از او گر کسی بود جاهل	چم آب روشن از او گر دلی بود مظلم
فروغ دانش لقمان در او بود مضمم	هوای روضه رضوان در آن بود مدغم	زبانی این دو نباشد چو اکبری بنام
بماند نام نکویش همیشه در عالم	نوشت از پی تاریخ هردو کلک صبا	کتبه المذهب زین العابدین شده مدینه علم و حرم قرین به هم کاشانی متوفی دیوان اعلی ۱۲۳۹

در بالای درب‌ها نورگیرهایی بزرگی به همان عرض و با قوس جناقی و شیشه‌های ساده قرار دارد. که این نورگیرها در ضلع غربی بر بالای طاقچه‌هایی بزرگ طاق‌نما مانند جای دارند و در ضلع شمالی شبستان نیز بر بالای درب‌های سه‌گانه آن جا چنین نورگیرهایی است که البته به طبقه دوم بنا که بر روی وضوخانه فعلی جای دارد گشوده می‌شود.

در قسمت شمالی سه درب وجود دارد که با احتساب قوس‌های بالای درب که چوبی است ۳۱۰ تا ۳۱۵ سانتی‌متر ارتفاع دارند و ۱۷۵ سانتی‌متر درب‌ها است و درست با دو درب و محراب شبستان در جنوب قرینه می‌باشد.

در سمت غرب نیز در میان نیمه‌فیلپاها سه طاقچه و جمعاً ۹ طاقچه قرار دارد که طاقچه میانی عریض‌تر و بلندتر از دو طاقچه کناری است. طاقچه میانی که مانند طاق‌نما هستند ۲۱۰ تا ۲۱۵ سانتی‌متر عرض دارند و طاقچه‌های کوچک کناری ۱۱۰ سانتی‌متر عرض و ۱۹۳ تا ۲۰۰ سانتی‌متر ارتفاع دارند.

در قسمت شمال شبستان با سه دربی که یادشده به فضای داخلی وضوخانه جدید و شبستانی با ۸ ستون میانی می‌رسیم در سمت جنوبی این وضوخانه یعنی همان شبستان اصلی و در قسمت شمال خود وضوخانه نیز نیم‌ستون‌هایی به موازات ستون‌های میانی وجود دارد. البته در قسمت شمال غربی این تالار ستون دارد و ستون کامل وجود دارد که از میان آن‌ها و دیوارهای کناریشان سه راه‌پله کوتاه ما را به فضای اندرونی می‌رساند.

ستون‌های این تالار مربع‌شکل ولی گوشه‌هایی اضلاع و زوایا در جهت اصلی قرار گرفته‌اند و حالت لوزی ایجاد نموده‌اند.

فاصله ستون‌های میانی تا نیمه‌ستون‌های میانی تا نیمه‌ستون‌های جنوبی و شمالی ۱۳۴ سانتی‌متر و فاصله دو ستون کناری سمت‌های شرق و غرب با نیمه‌ستون‌های همان جانب ۲۰۶

سائتی متر است. فاصله ستون‌های میانی ۲۸۲ سائتی متر است و فاصله ستون‌های میانی از شرق به غرب ۱۴۷ سائتی متر است به جز دو ستون میانی که فاصله‌ای ۲۱۸ سائتی متری دارند.

در وسط این دو ردیف ستون‌هایی چهارتایی حوضی به ابعاد $۶/۵ \times ۴/۵$ متر قرار گرفته است. در قسمت جنوب ۴ نیمه‌ستون در دل دیوار جای گرفته‌اند و سه درب قرار دارد. در سمت شمال دو نیمه‌ستون و دو ستون سه راه‌پله وجود دارد. در شرق در قسمت میانی راهی به راهرو باریک بغلی وجود دارد و در غرب دو نیمه‌ستون دارد که در تورفتگی بین آن‌ها دو طاقچه با طاق جناقی دارد. در شرق پله و دربی قدیمی با نوشته‌ای نستعلیق در یک بیت جای دارد که گویا یکی از درب‌های شبستان اصلی بوده و بعدها به این جا انتقال داده شده است. درب ۱۶۵ عرض و ۲۳۵ سائتی متر ارتفاع دارد. و دو لنگه است.

در این سمت همانگونه که ذکر شد درگاهی با طاق جناقی و با دهانه ۱۰۲ سائتی متر ما را به راهرویی می‌رساند که از یک جانب به حیاط و از طرف دیگر به سمت شمال و بعد حیاط اندرونی منتهی می‌شود. در انتهای راهرو طاق‌هایی قرار دارد که نیمه‌مخروبه می‌باشند. در محل پیچ‌خوردگی این راهرو در شمال شرقی وضوخانه راه‌پله‌ای با دهانه ۱۰۰ سائتی متر و با یک پاگرد ما را به طبقه دوم بالای وضوخانه می‌سازد. و در قسمت شمال‌غربی وضوخانه و از کف حیاط اندرونی راه‌پله‌ای ما را به طبقه دوم می‌رساند.

ستون‌های وضوخانه در پایین دارای چهار ضلع ۷۲ سائتی متر است که روی آن سیمان-کاری شده است. در ارتفاع ۱۶۵ تا ۱۷۰ سائتی متر با آجرچینی به ارتفاع ۳۵ تا ۴۰ سائتی متر اضلاع جمع شده و در جهات اصلی جغرافیایی قرار می‌گیرند و به قطر ستون در این قسمت اضافه شده و در هر ضلع ۱۰۰ سائتی متر می‌شود. کمی بالاتر بین ستون‌ها و نیم‌ستون‌ها طاق جناقی زده می‌شود که آن‌ها را با یکدیگر مرتبط می‌سازد. بین این جناق‌ها و قوس‌ها کمربند گنبدی شکل می‌گیرد و گنبد در ارتفاع بخصوصی به هم می‌رسد و فضا را می‌پوشاند. طاق‌های

جناقی از ۳ تا ۳/۲۰ متر ارتفاع دارند و گنبدها نیز از ۴/۲۰ تا ۴ متر ارتفاع دارند. گنبد میانی روی حوض ۳/۲۰ متر ارتفاع دارد. ستون‌ها قبلاً آجرچینی بوده و پوششی نداشته‌اند ولی در چند سال گذشته به عنوان مرمت روی آن را با ملات ماسه سیمان‌اندود و با سیمان سفید روکش نموده‌اند. که در شکل و فرم دیرینه آن تغییر ایجاد کرده‌اند.

راه‌پله شمال‌شرقی که از یک راه‌پله باریک همانطور که ذکر شد به طبقه دوم می‌رسد دارای ۱۲ پله است که با یک چرخش به طبقه دوم و به سمت شمال‌شرقی طبقه دوم و به فضایی تنگ و کم عرض و از طبقه دوم با یک چرخش به سمت جنوب که شامل ۱۰ پله می‌شود به فضایی چهارگوش که از سه سمت شمال، شرق و غرب دارای پنجره‌های کوچک قوس‌دار می‌باشد می‌رسد. در ادامه پله‌ها با یک چرخش ۳۶۰ درجه‌ای به سمت شمال و با ۱۰ پله به کف مناره می‌رسد.

این طبقه درست بر روی طبقه زیرین یعنی وضوخانه جای گرفته و دارای ۸ ستون میانی ستون‌ها چهارگوش، با ابعاد ۵۵×۵۵ سانتی‌متر که در چهار جهت اصلی قرار گرفته‌اند. بین ستون‌ها و دیوارهای جانبی را کلاً با زدن قوس‌های جناقی که در بالای آن گنبدها ایجاد شده مسقف نموده‌اند. اکثر قوس‌های جناقی ارتفاعی ۳۷۰ سانتی‌متر و دو قوس بین ۴ ستون میانی ۳۹۰ سانتی‌متر ارتفاع دارند. همه گنبدها به جز گنبد میانی که ۵/۲۰ سانتی‌متر ارتفاع دارد دارای ارتفاعی ۴/۵ متری هستند. فاصله ستون‌ها با دیوارهای شمال و جنوب حدوداً ۲۱۵ سانتی‌متر و فاصله بین ستون‌ها که در دو ردیف ۴ تایی می‌باشند ۲۹۰ سانتی‌متر و فاصله ستون‌ها از شرق به غرب با هم ۲۲۰ سانتی‌متر به استثناء دو ستون میانی که فاصله‌ای ۲۶۵ سانتی‌متر دارند می‌باشد. در وسط این ستون‌ها حوض آبی برای وضو ساخته‌اند که حالتی مستطیل‌شکل دارد ابعاد این حوض با احتساب پاشویه آن ۲۵۷×۲۴۶ سانتی‌متر و ارتفاع آن هم تا بلندترین قسمت حدوداً ۱۰۰ سانتی‌متر است.

در قسمت جنوبی این طبقه پنجره‌های بزرگ و کوچکی وجود دارد که بر شبستان اصلی مسجد اشراف دارند پنجره میانی بزرگتر ۲۸۵ عرض و ۳/۳۵ ارتفاع دارد. دو پنجره در طول ۱۰۰ سانت عرض و ۱۹۵ سانتی متر ارتفاع و دو طاقچه کوچک ۱۱۵×۸۷ سانتی متر و در دو انتهای ضلع جنوبی در سمت راست پنجره‌ای ۲۱۰ عرض و ۱۶۰ سانتی متر ارتفاع و در سمت چپ نیز پنجره‌ای با عرض ۲۱۰ و ۱۸۰ سانتی متر ارتفاع جای دارد. تمامی پنجره‌ها و طاقچه‌های این ضلع طاق قوسی دارند. در سمت شمال هم سه پنجره یا نورگیر بزرگ به ابعاد در زاویه شمال غربی این طبقه همان راه‌پله‌ای است که ذکر آن رفت و با ۱۰ پله به حیاط شمالی می‌رسد.

مناره:

مناره زیبای این مسجد که در قسمت شمال شرقی بنای مسجد جای گرفته ارتفاعی ۱۷ الی ۱۸ متری دارد. و از قسمت داخلی بنا اگر حساب نمایم با ۳۲ پله به کف مناره خواهیم رسید. مناره هشت گوش و دارای خشخاش یا اضلاعی است که در قسمت داخل ۱۲ سانت و در قسمت بیرونی ۶۰ سانت عرض یا پهنا دارد. فاصله بین دو ضلع مقابل حدوداً ۲۸۵ سانتی متر است. بین هر ضلع طاق‌هایی بلند و باریک به ارتفاع ۲۱۳ تا ۲۲۰ سانتی متر و عرض ۵۰ ساخته‌اند. راه‌پله در میانه کف و به عرض ۱۰۰ سانتی متر جای گرفته است. ارتفاع طاق تا کف مناره ۳۶۰ سانتی متر است. بر روی این گنبد کوچک از بالا یک پوشش هرمی ۶ گوش جای گرفته که دارای کاشی کاری با طرح‌های هندسی و به رنگ آبی آسمانی - زرد - سیاه (قهوه‌ای تیره) و سفید می‌باشد. مناره بدنه‌ای آجری دارد و متصل به بنا می‌باشد. بر اثر زلزله اخیر این بنا و به خصوص مناره آسیب دیده بود که به همت میراث فرهنگی استان خرابی‌ها ترمیم شده است.

